Repertoriul jurisprudenței

HOTĂRÂREA CURȚII (Camera întâi)

4 iulie 2024*

„Trimitere preliminară – Cooperarea judiciară în materie penală – Directiva (UE) 2016/343 – Dreptul de a fi prezent la proces – Posibilitatea unui inculpat de a participa la ședințele procesului său prin videoconferință”

În cauza C-760/22,

având ca obiect o cerere de decizie preliminară formulată în temeiul articolului 267 TFUE de Sofiyski gradski sad (Tribunalul Orașului Sofia, Bulgaria), prin decizia din 28 noiembrie 2022, primită de Curte la 15 decembrie 2022, în procedura penală împotriva

FP,

QV,

IN,

YL,

VD,

JF,

OL,

cu participarea:

Sofiyska gradska prokuratura,

CURTEA (Camera întâi),

compusă din domnul A. Arabadjiev, președinte de cameră, domnul L. Bay Larsen (raportor), vicepreședintele Curții, domnii T. von Danwitz și P. G. Xuereb și doamna I. Ziemele, judecători,

avocat general: doamna L. Medina,

grefier: domnul A. Calot Escobar,

având în vedere procedura scrisă,

* Limba de procedură: bulgara.

luând în considerare observațiile prezentate:

– pentru FP, de H. Georgiev, advokat;

– pentru guvernul leton, de K. Pommere, în calitate de agent;

– pentru guvernul maghiar, de Zs. Biró-Tóth și M. Z. Fehér, în calitate de agenți;

– pentru Comisia Europeană, de L. Baumgart, M. Wasmeier și I. Zaloguin, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatei generale în ședința din 18 aprilie 2024,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Cererea de decizie preliminară privește interpretarea articolului 8 alineatul (1) din Directiva (UE) 2016/343 a Parlamentului European și a Consiliului din 9 martie 2016 privind consolidarea anumitor aspecte ale prezumției de nevinovăție și a dreptului de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale (JO 2016, L 65, p. 1).

2 Această cerere a fost formulată în cadrul unei proceduri penale inițiate împotriva lui FP, a lui QV, a lui IN, a lui YL, a lui VD, a lui JF și a lui OL pentru fapte de participare la un grup infracțional organizat având ca obiect îmbogățirea prin săvârșirea unor infracțiuni fiscale.

Cadrul juridic

Dreptul Uniunii

3 Considerentele (9), (10), (33), (44) și (47) ale Directivei 2016/343 au următorul cuprins:

„(9) Scopul prezentei directive este acela de a consolida dreptul la un proces echitabil în cadrul procedurilor penale prin stabilirea unor norme minime comune privind anumite aspecte ale prezumției de nevinovăție și ale dreptului de a fi prezent la proces.

(10) Prin stabilirea unor norme minime comune privind protecția drepturilor procedurale ale persoanelor suspectate și acuzate, prezenta directivă are ca obiectiv consolidarea încrederii statelor membre în sistemele de justiție penală ale celorlalte state membre, pentru a facilita astfel recunoașterea reciprocă a hotărârilor în materie penală. Astfel de norme minime comune ar putea de asemenea să înlăture obstacolele din calea liberei circulații a cetățenilor pe teritoriul statelor membre.

[…]

(33) Dreptul la un proces echitabil este unul dintre principiile de bază ale unei societăți democratice. Dreptul persoanelor suspectate și acuzate de a fi prezente la proces se întemeiază pe dreptul menționat și ar trebui să fie asigurat în întreaga Uniune [Europeană].

[…]

(44) Principiul eficacității dreptului Uniunii impune instituirea de către statele membre a unor măsuri reparatorii adecvate și eficiente în eventualitatea încălcării unui drept conferit persoanelor prin dreptul Uniunii. O cale de atac eficientă, care este disponibilă în cazul încălcării oricăror drepturi prevăzute în prezenta directivă, ar trebui să aibă ca efect, în măsura în care este posibil, plasarea persoanelor suspectate sau acuzate în aceeași situație în care s-ar fi aflat dacă încălcarea nu s-ar fi produs, în vederea protejării dreptului la un proces echitabil și a dreptului la apărare.

[…]

(47) Prezenta directivă susține drepturile și principiile fundamentale recunoscute de [Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, denumită în continuare «carta»] și de [Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950, denumită în continuare «CEDO»], inclusiv interzicerea torturii și a tratamentului inuman sau degradant, dreptul la libertate și securitate, respectarea vieții private și de familie, dreptul la integritatea persoanei, drepturile copilului, integrarea persoanelor cu dizabilități, dreptul la o cale de atac eficientă și la un proces echitabil, prezumția de nevinovăție și dreptul la apărare. Ar trebui acordată atenție îndeosebi articolului 6 din Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE), potrivit căruia Uniunea recunoaște drepturile, libertățile și principiile prevăzute în cartă și conform căruia drepturile fundamentale, astfel cum sunt garantate de CEDO și astfel cum rezultă din tradițiile constituționale comune statelor membre, constituie principii generale ale dreptului Uniunii.”

4 Articolul 1 din această directivă, intitulat „Obiect”, enunță:

„Prezenta directivă prevede norme minime comune cu privire la:

(a) anumite aspecte ale prezumției de nevinovăție în cadrul procedurilor penale;

(b) dreptul de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale.”

5 Articolul 8 din directiva menționată, intitulat „Dreptul de a fi prezent la proces”, prevede la alineatele (1)-(3):

„(1) Statele membre se asigură că persoanele suspectate și acuzate au dreptul de a fi prezente la propriul proces.

(2) Statele membre pot să prevadă că un proces care poate duce la o hotărâre privind vinovăția sau nevinovăția persoanei suspectate sau acuzate poate avea loc în absența persoanei în cauză, cu condiția ca:

(a) persoana suspectată sau acuzată să fi fost informată în timp util cu privire la proces și la consecințele neprezentării sau

(b) persoana suspectată sau acuzată care a fost informată cu privire la proces să fie reprezentată de un avocat mandatat, care a fost numit fie de către persoana suspectată sau acuzată, fie de către stat.

(3) O hotărâre luată în conformitate cu alineatul (2) poate fi pusă în executare împotriva persoanei suspectate sau acuzate în cauză.”

Dreptul bulgar

6 Articolul 6a alineatul (2) din Zakon za merkite i deystviyata po vreme na izvanrednoto polozhenie, obyaveno s reshenie na Narodnoto sabranie 13.03.2020 g. i za preodolyavane na posleditsite [Legea privind măsurile și acțiunile în timpul stării de urgență, declarată prin decizia Adunării Naționale din 13 martie 2020, și privind atenuarea consecințelor acestora], aplicabilă până la 31 mai 2022, prevedea:

„În timpul stării de urgență sau al situației epidemice extraordinare, precum și pentru o perioadă de două luni de la încetarea acesteia, ședințele de judecată publice, inclusiv reuniunile Comisiei pentru Protecția Concurenței și ale Comisiei pentru Protecția împotriva Discriminării, pot fi organizate la distanță, cu condiția să se asigure participarea directă și virtuală a părților și a participanților la proces sau, respectiv, la procedură. Procesele-verbale ale ședințelor se redactează și se publică neîntârziat, iar minuta ședinței se păstrează până la expirarea termenului stabilit pentru corectarea și completarea procesului-verbal, dacă o normă procedurală nu prevede altfel. Instanța, Comisia pentru Protecția Concurenței sau Comisia pentru Protecția împotriva Discriminării, după caz, notifică părților organizarea ședinței la distanță.”

7 Potrivit articolului 55 alineatul (1) din Nakazatelno protsesualen kodeks (Codul de procedură penală, denumit în continuare „NPK”), persoana acuzată beneficiază printre altele de dreptul de a participa la procesul penal.

8 Articolul 269 alineatul (1) din NPK are următorul cuprins:

„Prezența persoanei acuzate la proces este obligatorie atunci când aceasta este acuzată de săvârșirea unei infracțiuni grave.”

9 Articolul 115 alineatul (2) din NPK prevede:

„Persoana acuzată nu poate fi audiată prin comisie rogatorie sau prin videoconferință, cu excepția cazurilor în care se află în străinătate și această audiere nu împiedică aflarea adevărului obiectiv.”

10 Articolul 474 alineatul (1) din NPK prevede:

„O autoritate judiciară a altui stat poate audia prin videoconferință sau prin conferință telefonică o persoană care are calitatea de martor sau de expert într-o procedură penală și care se află pe teritoriul Republicii Bulgaria, precum și o persoană acuzată, dacă nu se încalcă astfel principiile fundamentale ale dreptului bulgar. Audierea prin videoconferință a persoanei acuzate este posibilă numai cu acordul acesteia și după ce autoritatea judiciară bulgară participantă și autoritatea judiciară străină au convenit modalitatea în care urmează să se realizeze această videoconferință.”

Litigiul principal și întrebarea preliminară

11 Prin depunerea unui rechizitoriu de sesizare a instanței Spetsializirana prokuratura (Parchetul Specializat, Bulgaria) a trimis în judecată în fața Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat, Bulgaria) șapte persoane, printre care FP, acuzate de participarea la un grup

infracțional organizat creat în scopul îmbogățirii și în vederea săvârșirii unor infracțiuni fiscale, în sensul articolului 255 din Nakazatelen kodeks (Codul penal bulgar). Potrivit acestui cod penal, este vorba despre o infracțiune gravă.

12 La 12 octombrie 2021, FP a participat, în fața Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat), la prima ședință publică a procesului său prin intermediul unei videoconferințe. El a declarat că, în lipsa unor obiecții din partea celorlalte părți la proces, dorea să participe la proces online, întrucât locuia și lucra în Regatul Unit. Avocatul său, care era prezent fizic în sala de ședință, a arătat că clientul său avea cunoștință de toate documentele cauzei. De altfel, din cererea de decizie preliminară reiese că în cadrul ședinței orice document nou îi putea fi transmis lui FP pe cale electronică în vederea examinării în timp util, iar consultările dintre acesta din urmă și avocatul său puteau fi organizate în mod confidențial prin intermediul unei conexiuni separate.

13 În cadrul acestei ședințe, Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat) l-a autorizat pe FP, în temeiul articolului 6 alineatul (2) din legea menționată la punctul 6 din prezenta hotărâre, să participe la proces prin videoconferință, cu respectarea garanțiilor și a condițiilor stabilite de această instanță. FP a participat astfel la ședințele următoare prin videoconferință, cu excepția celei din 28 februarie 2022, la care a fost prezent fizic,

14 În ședința din 13 iunie 2022, FP și-a exprimat dorința de a continua să participe la procedură prin videoconferință. Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat) a avut totuși îndoieli cu privire la aspectul dacă această posibilitate continua să existe în dreptul bulgar, dat fiind că articolul 6a alineatul (2) din legea menționată era aplicabil numai până la 31 mai 2022. În plus, instanța amintită arată că NPK nu prevede posibilitatea persoanelor acuzate de a participa prin videoconferință la procedura judiciară, cu excepția anumitor cazuri specifice, niciunul dintre acestea nefiind aplicabil prezentei proceduri. Instanța menționată a subliniat însă că legislația bulgară nu interzice în mod explicit utilizarea videoconferinței.

15 Având în vedere lipsa unui temei juridic specific, avocatul lui FP a solicitat ca acesta din urmă să poată participa la ședință de la distanță, fiind totodată considerat absent.

16 Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat) nu a dat curs acestei cereri. El a considerat că faptul de a-l trata pe inculpat ca absent nu corespundea participării sale efective la proces. Astfel, deși nu era prezent fizic în sala de ședință, inculpatul a putut să vadă și să asculte ceea ce se întâmpla, să facă declarații, să dea explicații, să administreze probe și să formuleze cereri.

17 În urma unei modificări legislative intrate în vigoare la 27 iulie 2022, Spetsializiran nakazatelen sad (Tribunalul Penal Specializat) a fost desființat, iar competența de a soluționa anumite cauze penale deduse judecății acestei din urmă instanțe, printre care cauza principală, a fost transferată, începând de la acea dată, la Sofiyski gradski sad (Tribunalul Orașului Sofia, Bulgaria), care este instanța de trimitere.

18 În lipsa unui temei juridic în dreptul național care să permită în mod expres utilizarea videoconferinței, instanța de trimitere ridică problema dacă posibilitatea oferită unei persoane acuzate de a participa la ședințele procesului său prin recurgerea la această tehnică este compatibilă cu Directiva 2016/343, în special cu articolul 8 alineatul (1) din aceasta.

19 În aceste condiții, Sofiyski gradski sad (Tribunalul Orașului Sofia) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarea întrebare preliminară:

„Dreptul inculpatului de a fi prezent la proces în conformitate cu articolul 8 alineatul (1) coroborat cu considerentele (33) și (44) ale Directivei [2016/343] este încălcat în cazul în care, la cererea sa expresă, acesta participă la ședințele de judecare a cauzei prin intermediul unei conexiuni online, dacă apărarea sa este asigurată de un avocat împuternicit care este prezent în sala de ședință, iar conexiunea îi permite să urmărească desfășurarea procedurii, să indice și să ia cunoștință de mijloacele de probă, dacă poate fi audiat fără impedimente tehnice și i se asigură comunicarea efectivă și confidențială cu avocatul?”

Cu privire la întrebarea preliminară

20 Prin intermediul întrebării formulate, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă articolul 8 alineatul (1) din Directiva 2016/343 trebuie interpretat în sensul că se opune ca un inculpat să poată participa, la cererea sa expresă, la ședințele procesului său prin videoconferință.

21 Dispoziția menționată prevede că statele membre se asigură că persoanele suspectate și acuzate au dreptul de a fi prezente la propriul proces.

22 În această privință, trebuie amintit că, potrivit considerentului (47) al Directivei 2016/343, aceasta respectă drepturile fundamentale și principiile recunoscute de cartă și de CEDO, inclusiv dreptul la un proces echitabil, prezumția de nevinovăție și dreptul la apărare [Hotărârea din 8 decembrie 2022, HYA și alții (Imposibilitatea de a audia martorii acuzării), C-348/21, EU:C:2022:965, punctul 39].

23 Finalitatea directivei respective constă, așa cum enunță considerentele (9) și (10) ale acesteia, în consolidarea dreptului la un proces echitabil în cadrul procedurilor penale [Hotărârea din 15 septembrie 2022, HN (Procesul unui acuzat îndepărtat de pe teritoriu), C-420/20, EU:C:2022:679, punctul 53].

24 După cum reiese din considerentul (33) al directivei menționate, dreptul persoanelor suspectate și acuzate de a fi prezente la proces se întemeiază pe dreptul la un proces echitabil, consacrat la articolul 6 din CEDO, căruia îi corespund, așa cum precizează Explicațiile cu privire la cartă, articolul 47 al doilea și al treilea paragraf, precum și articolul 48 din aceasta. Prin urmare, Curtea trebuie să se asigure că interpretarea pe care o dă acestor din urmă dispoziții asigură un nivel de protecție care nu îl încalcă pe cel garantat de articolul 6 din CEDO, astfel cum a fost interpretat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului [Hotărârea din 8 decembrie 2022, HYA și alții (Imposibilitatea de a audia martorii acuzării), C-348/21, EU:C:2022:965, punctul 40, precum și jurisprudența citată].

25 Or, din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului reiese că înfățișarea unei persoane acuzate prezintă o importanță capitală în interesul unui proces penal echitabil, obligația de a garanta acestei persoane dreptul de a fi prezentă în sala de ședință fiind, în această privință, unul dintre elementele esențiale ale articolului 6 din CEDO [Hotărârea din 8 decembrie 2022, HYA și alții (Imposibilitatea de a audia martorii acuzării), C-348/21, EU:C:2022:965, punctul 41].

26 De asemenea, Curtea a statuat că, în temeiul dreptului consacrat la articolul 8 alineatul (1) din Directiva 2016/343, o persoană acuzată trebuie să fie în măsură să se prezinte în persoană la ședințele care au loc în cadrul procesului care o vizează, fără ca această directivă să impună statelor membre să instituie o obligație pentru orice persoană suspectată sau acuzată de a fi prezentă la proces [a se vedea în acest sens Hotărârea din 15 septembrie 2022, HN (Procesul unui acuzat îndepărtat de pe teritoriu), C-420/20, EU:C:2022:679, punctul 40, precum și Hotărârea din 8 decembrie 2022, HYA și alții (Imposibilitatea de a audia martorii acuzării), C-348/21, EU:C:2022:965, punctele 34 și 36].

27 Așa fiind, din articolul 1 din directiva respectivă rezultă că aceasta are ca obiect stabilirea unor norme minime comune cu privire la anumite aspecte ale prezumției de nevinovăție în cadrul procedurilor penale, precum și cu privire la dreptul de a fi prezent la proces în cadrul acestor proceduri, iar nu realizarea unei armonizări exhaustive a procedurii penale [a se vedea în acest sens Hotărârea din 15 septembrie 2022, HN (Procesul unui acuzat îndepărtat de pe teritoriu), C-420/20, EU:C:2022:679, punctul 41].

28 Prin urmare, având în vedere domeniul de aplicare limitat al armonizării realizate de directiva menționată și împrejurarea că articolul 8 alineatul (1) din aceasta nu reglementează problema dacă statele membre pot prevedea ca inculpatul să poată participa, la cererea sa expresă, la ședințele procesului său penal prin videoconferință, o asemenea problemă intră sub incidența dreptului național [a se vedea prin analogie Hotărârea din 15 septembrie 2022, HN (Procesul unui acuzat îndepărtat de pe teritoriu), C-420/20, EU:C:2022:679, punctul 42].

29 Din moment ce articolul 8 alineatul (1) din Directiva 2016/343 nu reglementează această problemă, dispoziția menționată nu se poate opune ca un inculpat care face o cerere expresă în acest sens să fie autorizat să participe la ședințele procesului său prin videoconferință.

30 Nu este mai puțin adevărat că, după cum a arătat doamna avocată generală la punctul 64 din concluzii, atunci când statele membre permit persoanei acuzate să își exercite dreptul de a fi prezentă la proces de la distanță, normele pe care le prevăd nu pot aduce atingere finalității urmărite de Directiva 2016/343, amintită la punctul 23 din prezenta hotărâre, care este de a consolida dreptul la un proces echitabil în cadrul procedurilor penale. De asemenea, aceste norme trebuie să respecte drepturile fundamentale și principiile recunoscute de cartă și de CEDO, inclusiv dreptul la un proces echitabil, prezumția de nevinovăție și dreptul la apărare.

31 În această privință, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a statuat că participarea la procedură prin videoconferință nu este, în sine, incompatibilă cu noțiunea de proces echitabil și public, însă trebuie să se asigure că justițiabilul este în măsură să urmărească procedura și să fie ascultat fără obstacole tehnice, precum și să comunice în mod efectiv și confidențial cu avocatul său (Curtea EDO, 2 noiembrie 2010, Sakhnovski împotriva Rusiei, CE:ECHR:2010:1102JUD 002127203, § 98).

32 În consecință, este necesar să se răspundă la întrebarea adresată că articolul 8 alineatul (1) din Directiva 2016/343 trebuie interpretat în sensul că nu se opune ca un inculpat să poată participa, la cererea sa expresă, la ședințele procesului său prin videoconferință, dreptul la un proces echitabil trebuind, pe de altă parte, să fie garantat.

Cu privire la cheltuielile de judecată

33 Întrucât, în privința părților din litigiul principal, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera întâi) declară:

Articolul 8 alineatul (1) din Directiva (UE) 2016/343 a Parlamentului European și a Consiliului din 9 martie 2016 privind consolidarea anumitor aspecte ale prezumției de nevinovăție și a dreptului de a fi prezent la proces în cadrul procedurilor penale trebuie interpretat în sensul că nu se opune ca un inculpat să poată participa, la cererea sa expresă, la ședințele procesului său prin videoconferință, dreptul la un proces echitabil trebuind, pe de altă parte, să fie garantat.

Semnături